

L'ARXIU DE LA CASA DUCAL DE MEDINACELI A CATALUNYA DURANT LA GUERRA DEL FRANCÈS

Alba Vallès i Formosa

Els arxius nobiliaris sempre han estat una font de documentació i de poder envers els estats, regalies, pubillatges i patrimonis, que els hereus han procurat defensar i mantenir a través dels temps. Atès que la documentació nasqué de la necessitat legal exigida per l'adquisició i sosteniment d'un patrimoni, constituint un arsenal jurídic al qual cal recórrer per a defensar uns drets. Un dels arxius més importants de la península, i alhora del món occidental -segons fou reconegut en el VI Congrés Internacional de Diplomàtica, celebrat a Munic el 1984- és el de la Casa Ducal de Medinaceli. Arxiu format no tan sols pels documents dels estats castellans, sinó també pels relatius a la noblesa catalana, com són els de les Cases de Segorb i Cardona. Aquests, a la vegada, reuneixen els correlatius del marquesat de Pallars, vescomtat de Vilamur, comtat de Prades i d'Empúries, baronies de la Conca d'Odena, Arbeca, Juneda, Entença i Oliola, entre altres.

Mitjançant una Instrucció(1), datada el 17 de juny de 1717, el catorzè Duc de Medinaceli, Luis Antonio Fernández de Córdoba i Spínola de la Cerda, va decidir que l'arxiu de la Casa Ducal restés a la Casa Palau Gralla del carrer de la Portaferrixa a Barcelona, propietat dels marquesos d'Aitona. Una residència privada magnífica construïda l'any 1336, en uns terrenys comprats per Pere Desplà al mercader barceloní Marià Julià, i lloc on l'hereu Francesc Desplà allotjaria el benivolgut Carles Príncep de Viana durant la seva estada a la Ciutat Comtal. A l'any 1517 pertanyia al Mestre Racional de Catalunya, mossèn Miquel Joan Gralla, el qual la va millorar tant que va passar a ser considerada, per boca d'alguns cronistes, com el palau barceloní més luxós del Renaixement. Posteriorment, amb el matrimoni de Lucrecia Gralla amb Francesc de Montcada va passar a propietat dels marquesos d'Aitona.

El Duc de Medinaceli va dotar a l'esmentat arxiu amb una acurada Instrucció per el bon govern i conservació. Posà com a condició indispensable a totes les persones al seu càrrec fer un jurament de fidelitat a la seva Casa, i exigí la més absoluta reserva sobre la informació que hi contenia "*per tal que el coneixement solament el tinguin el que hagin de manejar les meves defenses apartant dels colitigants les llums que puguin guiar-los en els seus intents*". També va disposar, segons es desprèn del capítol divuit de la citada instrucció, la construcció d'una volta o cova en els soterranis de l'arxiu "*a prova de bombes, amb una porta de ferro, i murs de 10 a 13 pams de gruix, a fi de poder amagar i salvar la documentació en cas de perill, essent la ciutat de Barcelona plaça d'armes de mar i, com a tal, exposada a l'accident de que una guerra ocasionés un siti i un bombardeig*"(2).

Reembres, núm. 15. Any 1997. Pàgs. 3-6.

El successor, Pedro de Acántara Fernández de Córdoba, va decidir de traslladar els fons del ducat al Palau del Prado a Madrid antiga residència del duc de Lerma, vàlid de Felip III. Va deixar, això no obstant, els documents relatius a les Cases de Segorb i Cardona a Barcelona, en considerar que havien de ser necessàriament prop de la Comptadoria Major, atès que posseïa també la desena part del territori català.

La previsorà decisió de l'anterior duc en crear aquell "*arxiu de seguretat*" als soterranis de la Casa Gralla, va permetre que durant els aldarulls de la revolució francesa, amb el consegüent invasió de Catalunya, els fons fossin salvaguardats i poguessin sobreviure el període revolucionari, en tant que molts d'altres eren confiscats o destruïts. després de signar el Tractat de Fontainebleau de 1807, en que es començà la invasió territorial amb la presumpta finalitat d'atacar Portugal com aliada d'Anglaterra, Bonapart va ordenar -per mitjà d'una disposició signada a Burgos el 12 de novembre de 1808- la confiscació dels béns i la detenció del Duc de Medinaceli. Luis Joaquin Fernández de Córdoba i Benavides hagué de refugiar-se en el seu comtat gadità del Puerto de Santa María, exiliant-se posteriorment a la ciutat de Ceuta.

L'arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli a Catalunya va quedar a cura del procurador o Comptador Major, Antonio Venero de Valera, amb l'ajuda de l'arxiver, Bonaventura Vidal, i de l'oficial o escrivà de rendes, Josep Ignasi Lluch, Aquests s'encarregaren de traslladar la documentació a la volta de seguretat, que després seria tapiada, i no tornaria a obrir-se fins passats sis llargs anys. Entretant, la comissió francesa encarregada de la confiscació de la Casa de Medinaceli va ocupar la residència de la Portaferrixa. això no obstant, mai va poder aconseguir cap informació sobre els esmentats documents de l'única persona que hi va quedar vivint, l'escrivà Lluch, amb la seva família. Fidels serveis que després constarien en el report fet pel procurador a la família ducal: "*la prudència de V.E. distingirà per aquests fets i els anteriors, el gran mèrit aconseguït per en Lluch en el seu servei compromentent a l'extrem davant la gent la seva reputació per tal de defensar la casa i arxius de V.E. Està clar com la llum del dia que estarien fa mesos expropiats i perduts... Suplico a V.E. que tingui això present en tot moment, encara que jo falti per a recordar-ho*"(3).

El procurador Venero va traslladar-se a viure a la població veïna de Vilanova i la Geltrú, que aleshores era el lloc més segur per als barcelonins benestants fugitius de la invasió francesa, degut a l'aïllament que ofería el massís del Garraf i la tranquil·litat d'estar vora d'un port de mar(4). Des d'allí va mantenir sempre informat al Duc dels aconteixements del Principat al seu exili ceutí. És un període del que es conserva a l'esmentat arxiu una interessant correspondència, que ha passat a ser un notable testimoni de l'època(5).

Amb la retirada de les tropes invasores, el 31 de maig de 1814, el procurador Venero va decidir retornar a la ciutat comtal amb el propòsit de revisar l'estat de l'arxiu ducal. Amb la "*presència de tots, vaig demanar obrir pels paletes de la casa l'entrada de la volta, on feia sis anys vaig*

manar col·locar l'arxiu de V.E., perquè temia que, malgrat estar reservats en calaixos els principals diplomes, hagueren de ressentir-se molt en un temps tan llarg. Vaig creure una obligació meua no esperar més per treure a la llum joia tan preciosa". I no es va equivocar perquè molta de la dita documentació havia sofert les conseqüències d'un tancament perllongat, i va obligar a guardar quarantena de sacat a molts lligalls afectats per la humitat, i tenir de fer-se transcripcions i restauracions de la resta. De tot l'afer es van crear una sèrie de manuscrits que portaren el nom de "Diligències de reposició en l'arxiu d'escriptures que s'han trobat malmeses".

Encara que la tasca de recuperació i guarda realitzada per aquells servidors fou important, no va impedir que l'arxiu de les Cases de Segorb i Cardona quedés ferit de mort, segons ens assabenta Paz i Melià: "*malauradament, la major part de la documentació dels Estats de Catalunya, sobretot l'escripta en paper cebtí, i encara la de l'època més moderna, molt a desgrat de les cobertes de pergami, es troben inservibles a causa de la humitat*"(6). Porta a pensar irònicament que sofriren més els fons documentals de la Casa Ducal de Medinaceli a Catalunya que, aparentment, els dipositats a Madrid.

A tot això, es va afegir el fet que, posteriorment, la Casa Gralla patís els efectes dels bombardejos de la primera Guerra Carlista de mitjans de segle passat, quedant en un estat ruïnós i lamentable. Motiu que va aprofitar l'aleshores Duc de Medinaceli, Luis Tomás Fenández de Córdoba i Ponce de León, per signar un ordre de trasllat al Palau del Prado madrileny de tot l'arxiu, datat el 7 de desembre de 1857. I després de la desamortització i la conseqüent abolició dels pubillatges i d'algun patrimoni familiar i, alhora, de reduir comptadores i arxius tan extensos, en considerar que els documents ja no eren aquells recursos administratius i legals imprescindibles, sinó béns culturals d'interès històric.

De manera que aquell arxiu ducal de les Casa de Segorb i Cardona, tan valuós per a la història de Catalunya -i podríem afegir d'Amèrica- va abandonar aquesta terra d'origen per a no tornar. Es va acomplir així el procés de centralització i castellanització començat en el segle XVI dintre les famílies, béns i arxius nobiliaris privats catalans. Però pitjor destí va tenir aquella seu que durant més de cent anys el va acollir, tota vegada que la Casa Gralla seria en part enderrocada a fi d'obrir una nova via anomenada, curiosament, Duc de la Victòria.

Una pèrdua lamentable tot plegat, i tan sols es pogué compensar en saber la intenció de signar un conveni entre la Generalitat de Catalunya i la Fundació Casa Ducal de Medinaceli, per mitjà del qual s'establiria la microfilmació de tota aquesta documentació catalana, i la instal·lació d'un centre d'estudis a Hostalric, la qual cosa -malauradament- no s'ha acomplert(7).

Notes

- (1) Instrucció 1747. A.D.M. Doc. Sig. Arch. Ducal, llig. 14.
- (2) Cap. 18, Instrucció de 1747. A.D.M.
- (3) Expedient d'informació d'Antonio Venero de Varela al Duc de Medinaceli durant la guerra del francès. Carta del 9 de novembre de 1818, pàg. 2 v. A.D.M. Relació de mèrits i serveis lliurats a la casa de S.E. per la família Lluch. Barcelona, 15 de gener de 1854. A.D.M.
- (4) Oriol Pi de Cabanyes, *Vilanova i la Geltrú en la guerra del francès (1808-1814)*. Episodis de la història, Barcelona, 1971.
- (5) Cartes datades des de Vilanova i la Geltrú: 3 d'abril de 1814. A.D.M. Secc. Arch. Hist., llig. 214, doc. 74 9 de novembre de 1818. A.D.M., pàg. 2 v., entre altres.
- (6) Antonio Paz i Melià, *Serie de los más importantes documentos del Archivo y Biblioteca del Excmo. Sr. Duque de Medinaceli*, Madrid, 1915.
- (7) A l'any 1980, es va consolidar la Fundació Casa Ducal de Medinaceli, que recull el patrimoni històric de la família, i tracta de mantenir la integritat de l'arxiu evitant futures disgregacions. Localitzada a l'antiga residència dels Adelantats Majors d'Andalusia, Ducs d'Alcalá de los Gazules, coneguda com a Casa de Pilatos, a la ciutat de Sevilla.